

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

СПЕЦИФІКА ВПЛИВУ СТОЛИЧНОГО МІСТА НА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Свого часу чимало українських та закордонних дослідників відзначало безумовну (за деякими твердженнями – вирішальну) роль міста у державотворчих процесах. У історичній літературі також досить повно висвітлені різні аспекти українського державотворення, дещо в меншій мірі – елітотворення [1-4]. У низці праць окремих підрозділ присвячено особливій ролі давньоруського міста у державотворенні та формуванні специфічної міської еліти: служителів культу, купецтва, лихварів, очільників ремісничих цехів, представників культури, медицини та ін. [5; 6]. Міською елітою, безумовно, була і правляча військово-політична верхівка – княжа резиденція була осередком одночасно і регіональної, і суто міської влади, а дружина поряд із стратегічними завданнями у масштабах країни виконувала також важливі локальні функції по обороні міста і дотриманні у ньому громадського порядку.

Але у наявній на сьогодні історіографії практично не зустрічається ретроспективно-аналітичних досліджень вирішальної ролі у творенні національної політичної еліти міста столичного. Столиця держави – це міське поселення особливого типу, в якому наявні унікальні риси: тут зосереджена не просто еліта, тобто вища за інших соціальна група, наділена владними, контрольними та регулятивними повноваженнями, а еліта загальнодержавна, вище політичне, військове, економічне та релігійне керівництво країни.

Тут формується державна зовнішня і внутрішня політика, ідеологія, норми права, звідси надходять нормативні документи, які визначають фіскальну політику, загальнонаціональні принципи співжиття. Політична еліта держави рекрутує до столиці кадровий резерв, сюди тягнуться кращі інтелектуали, тут вирує дипломатичне життя, остаточно вирішуються конфліктні внутрішньополітичні ситуації і проходить зміна влади – легальна або внаслідок соціальних потрясінь.

Зрештою, політична еліта свідомо перетворює столицю на осередок кращих національних надбань у освіті, культурі, мистецтві, архітектурі; адже столичне місто – це флагман і взірець для всієї держави та, по можливості, інших країн. Таким був Київ часів послідовної реалізації Володимиром, Ярославом, Іларіоном та Володимиром Мономахом т.зв. «Київської ідеї», феномену, добре вивченому у літературі. Схожі проекти у різний час було здійснено

політичними елітами в інших столицях – Афінах, Римі, Єрусалимі, Константинополі, Кіото, Москві та ін., в результаті чого ці міста стають ключовими точками розвитку світової історії та цивілізації.

Політична еліта держави вважає столицю віддзеркаленням самої своєї внутрішньої сутності. Кожен державний лідер намагається не тільки заручитися підтримкою столичних мешканців, але і підтримувати свою легітимність протягом правління, за літописним виразом, «*благочинними діями*»: зведенням визначних споруд, храмів, відкриттям лікарень і бібліотек, благодійністю і меценатством.

Столичне місто є осередком вироблення політичних рішень, а отже, місцем, де сконцентровані як інтелектуальні дорадчі штаби, сформовані з високих професіоналів (т.зв. «*ближній круг*» очільника держави та вищої політичної ієрархії), так і легітимні органи влади: давньоруські князь, боярська дума і віче; середньовічні монарх і прообрази парламентів; гетьман і старшина часів Модерну; парламент, президент і уряд новітнього періоду.

Древній Київ з самого початку історії української державності став могутнім центром елітотворення і залишається таким донині. Спроби перехопити у Києва домінацію у політичному просторі держави робилися політичними елітами Галича, Чернігова, Варшави, Львова, Москви, Відня. Ненавидів Київ (хоча недовго і володів ним) горезвісний будівничий «*Володимирської Русі*» Володимиро-Суздальський князь Андрій Боголюбський (р. ж. 1155/1157-1174). Задля певності після окупації та пограбування київських та навколишніх святинь святу столицю ним було спалено. Розуміючи значення Києва, спалив його і Батий. Литва, Польща і Московія у періоди своєї домінації над Україною вимивали зі столиці інтелектуальний та кадровий потенціал, регіональні економічні та релігійні центри провадили сепаратистську щодо Києва політику, часом на деякий час перехоплюючи у нього митрополію. Кожна війна і революція, що точилася в Україні, проходила через Київ – часто й по кілька разів. Але столиця кожного разу відроджувалась, генерувала новий пласт національної еліти, зберігала свій економічний, політичний та культурний вплив не тільки на українські землі, а й далеко за їх межі.

Проаналізуємо цю тезу докладніше. Існує кілька версій розміщення столичного міста України у різні періоди історії. Деякі з них враховують навіть ті міста, куди переїздив український уряд під час подій 1917-1919 рр. Знаний український інтелектуал Микола Вінграновський, більш вважено підійшовши до питання, у своїй праці нараховує 14 українських столиць [7].

Можемо пробачити М. Вінграновському, як людині творчій і глибоко патріотичній, згадку у приведеному переліку Трипілля як «столиці», що є типовою неточністю сьогодні. На нашу думку, український етнос почав складатися у пізній Галицько-Волинській державі (не раніше XIII ст.), коли вона зосередила у своїх межах майже всі українські етнічні землі (за виключенням Чернігівщини). Саме у цей період формуються унікальні українські традиції, культура і мова. Якщо поглянути на пропонувану М.Вінграновським схему з цього боку, можемо побачити, що Київ формально сумарно залишався столицею і осередком української політичної еліти більше чотирьох століть, а неформально – увесь період української історії, навіть у часи, коли імперські метрополії сусідніх держав всіляко намагалися нівелювати цей статус.

Особливою темою є гетьманські столиці. Козацькі гетьмани робили політичними й адміністративними центрами невеликі провінційні міста не випадково – вони розташовувалися у серці Козацької держави, у безпосередній близькості до Подніпров'я і Січі, куди в часи Козаччини змістилися загальна політична активність українства та сусідніх держав, завдяки чому ці землі стали центром вирішальних історичних подій. Саме тут був зосереджений основний політичний, військовий та економічний потенціал держави. На вибір гетьманами своєї столиці впливали і суб'єктивні чинники – близькість до власних володінь (Чигирин) або диктат Москви (Глухів).

Але і в цей буремний період історії козацька політична еліта вважала серцем України стародавню княжу київську твердиню, орієнтуючись на київських інтелектуалів у формуванні державної ідеології і бачення майбутнього України. Давній Київ у творі Боплана, зазначав Д.Наливайко, «...не історична декорація до опису сучасної йому козацької України. Він протягує між ними нитку зв'язку, козаки у нього – прямі спадкоємці давнього Києва, його нащадки. Зокрема. Боплан пише: «Однак саме звідсіль пішов той благородний люд, який називається нині запорозькими козаками і котрий уже протягом стількох літ заселяє різні місця уздовж Дніпра і в суміжних землях» [8]. Отже, можна впевнено додати до часу безумовного домінування української столиці в політичному житті і ментальності української еліти ще близько 350 років Козацької доби. Гетьман К.Розумовський, маючи за столицю Глухів, активно перетворював Батурин на епіцентр політичного і культурного життя Гетьманщини. Але привозив імператрицю Єлизавету, попри Глухова, все ж у Київ – в усі часи було зрозуміло, що серце України саме тут. Слід сказати, що за останнього гетьмана Україна, принаймні, мала столичне місто як автономний центр

управління. 154 роки між рішенням 1764 р. Катерини II про ліквідацію посади гетьмана України і проголошенням 4 (17) березня 1917 р. Центральної Ради, яке повернуло Києву статус столиці відновленої української держави, є найбільш депресивним періодом київського розвитку. Понижений у статусі до звичайного губернського міста, Київ швидко втрачає населення, набуває ознак глухої провінційності і другорядності (порівняно з новими економічними центрами Одесою, Харковом чи Єлисаветградом), про колишню роль нагадують лише активні осередки науки і культури – Університет, Археографічна комісія, театри. Але навіть у ці несприятливі для давньої столиці часи відкрити Київ на узбіччя головних історичних процесів не вдалося: навпаки, незважаючи на ідеологічний, мовний і культурний тиск, тривалі кампанії реакції, ми можемо спостерігати, що роль Києва як духовного та інтелектуального центру патріотичного українства збереглася. Не випадково саме тут народилося Кирило-Мефодіївське братство, знана у світі київська школа істориків М.С.Грушевського та ін.

Таким чином, Київ як формальна і неформальна столиця України, попри два суттєві періоди тимчасового занепаду і бездержав'я, ніколи не втрачав головного – своєї ролі як стрижня національної потуги, епіцентру політичної активності патріотично налаштованих інтелектуалів з числа як світської, так і релігійної громади. Це дозволило сформувати і зберегти у столичному місті (і в суспільстві в цілому) ідею тяглості розвитку української політичної еліти і нації від часів Київської Русі, сам дух визвольних змагань, які активно проявилися на початку та у кінці ХХ ст. у вигляді відновлення незалежної держави.

1. *Ісаєвич Я.Д.* Територія і населення «Червентських градів» (Х-ХІІІ ст.) / Я.Д.Ісаєвич // Український історико-географічний збірник. – Вип. 1, – К., 1971. – С. 71-83.

2. *Корчмарик Б.* Духовні впливи Києва на Московщину в добу Гетьманської України / Богдан Корчмарик. – Л.: [б. в.], 1993. – С. 15-17.

3. *Котляр М.Ф.* Галицько-Волинське князівство у європейській політиці ХІІІ ст. / М.Ф.Котляр // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. Міжнародна наукова конференція. – Галич, 19-21 серпня 1993 р. – Тези доповідей і повідомлень. – Львів, 1993. – С. 11-13.

4. *Кривошея В.* Іван Мазепа: біографічні дрібниці / В.В.Кривошея // СЛ. – 1998. – № 2. – С. 93-95.

5. *Мельничук І.А.* Генеза руських середньовічних міст та міських еліт / І.А.Мельничук // Гілея. Науковий вісник. – Вип. 63 – К., 2012.

6. *Сергійчук В.І.* Етнічні межі і кордони України: схід / В.І.Сергійчук // Наука і суспільство. – 1992. – № 8/9. – С. 12-15.

7. *Віграновський М.* Чотирнадцять столиць України. Короткі нариси з її історії / М.Віграновський. – Одеса: Маяк, 1996. – 54 с.

8. Цит. за: *Наливайко Д.* Україна очима Заходу / Вид. друге, доповнене // Д.Наливайко. – К.: Грамота, 2008. – С. 243.